

MED PRILOŽNOSTMI IN POMANJKANJEM: MARIBOR V ČASU PRVEGA ŽUPANSKEGA MANDATA DR. ALOJZIJA JUVANA, 1928–1931

David HAZEMALI

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija
e-mail: david.hazemali1@um.si

Mateja Matjašič FRIS

UKC Maribor, Oddelek za znanstveno-raziskovalno delo, Ljubljanska 5, 2000 Maribor, Slovenija
e-mail: mateja.fris@gmail.com

Ana ŠELA

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija
e-mail: ana.sela3@gmail.com

Majda SCHMIDT KRAJNC

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija
e-mail: majda.schmidt@um.si

IZVLEČEK

Pričujoči prispevek na podlagi gradiva Mestne občine Maribor, ki ga hrani Pokrajinski arhiv Maribor, najbolj relevantnih časnikov ter celovitega nabora znanstvene literature osvetljuje manj znane in še neznane vidike prvega županskega mandata dr. Alojzija Juvana (1928–1931). Juvanovo prvo županovanje je predstavljeno skozi prizmo svetovne gospodarske krize, ki je slovenski etnični prostor zajela leta 1930. Ta je postala stalnica dnevnih redov rednih in tudi izrednih sej mariborskega mestnega sveta. Prispevek ugotavlja, da je prav svetovna gospodarska kriza poleg tranzicije glavnine slovenskega etničnega ozemlja iz Avstro-Ogrske in Države SHS v novo, prvo jugoslovansko državo vplivala oziroma pogojevala glavnino sprememb v urbano-gradbeni, gospodarski, socialni in kulturni podobi Maribora.

Ključne besede: Maribor, dr. Alojzij Juvan, svetovna gospodarska kriza, mariborski mestni svet, gospodarstvo, kultura, socialne razmere, urbano-gradbeni razvoj

TRA OPPORTUNITÀ E CARENZE: MARIBOR DURANTE IL PRIMO MANDATO DA SINDACO DEL DOTT. ALOJZIJ JUVAN, 1928–1931

SINTESI

Grazie all'analisi della documentazione del Comune cittadino di Maribor conservata presso l'Archivio regionale di Maribor, dei giornali pertinenti e della vasta bibliografia scientifica l'articolo illustra aspetti meno noti e quelli sconosciuti del primo mandato da sindaco del dott. Alojzij Juvan (1928–1931). Esso viene presentato nell'ottica della crisi economica mondiale la quale venne percepita dal mondo sloveno nel 1930. Divenne una costante negli ordini del giorno delle sedute ordinarie e quelle straordinarie del Consiglio municipale di Maribor. Il saggio chiarisce che era stata appunto la crisi economica mondiale, oltre alla transizione della maggioranza del territorio etnico sloveno dall'Austria-Ungheria e dello Stato SHS nella nuova statalità jugoslava, a determinare ovvero condizionare la maggioranza dei cambiamenti nell'immagine urbanistica, economica, sociale e culturale di Maribor.

Parole chiave: Maribor, dott. Alojzij Juvan, crisi economica mondiale, Consiglio municipale di Maribor, economia, cultura, condizioni sociali, sviluppo urbano

UVOD¹

Mesto Maribor je v obdobju med obema vojnama doživelo korenite spremembe. Te so se kazale ne samo v urbano-gradbeni podobi mesta, temveč tudi v njegovem gospodarstvu in domala vseh plasteh mestnega življenja. Skupna imenovalca glavnine sprememb v obravnavanem obdobju sta bila tranzicija velikega dela slovenskega etničnega prostora iz Avstro-Ogrske v novo, prvo jugoslovansko državo, ter svetovna gospodarska kriza. Prihod te v Maribor in druge slovenske kraje (leta 1930) skoraj sovpada s prvim mandatom mariborskega župana dr. Alojzija Juvana (1928–1931). Specifično o Juvanu in Mariboru v času obeh njegovih županovanj smo prvo znanstveno študijo dobili šele leta 2011 izpod peresa zgodovinarja Maksimiljana Frasa. To je Fras leta 2013 nadgradil z objavo monografije *Mariborski župan dr. Alojzij Juvan in njegov čas*. Frasova spoznanja nedvomno osvetljujejo Juvana in obdobje obeh njegovih županovanj, toda pri tem

1 Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa *Preteklost severovzhodne Slovenije med srednjo Evropo in evropskim jugovzhodom* št. P6-0138, ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

umanjka izdaten poudarek na svetovni gospodarski krizi, ki je leta 1930 postala osrednji element politike mariborskega mestnega sveta.

Pričujoča razprava skuša zapolniti to vrzel z osvetlitvijo Juvanovega prvega županskega mandata v luči svetovne gospodarske krize. Avtorji smo v ta namen analizirali več tipologij virov. Predvsem gre izpostaviti arhivsko gradivo Mestne občine Maribor, ki ga hrani mestni Pokrajinski arhiv. Pregledani so bili tudi nekateri relevantni časniki, predvsem *Marburger Zeitung* in njegov naslednjik *Mariborer Zeitung*. Izčrpen nabor relevantne znanstvene literature dopolnjuje tudi najnovejši prispevek slovenske zgodovinarke in arhivistke Nine Gostenčnik (2016) o socialnih razmerah v Mariboru v obravnavanem obdobju. Z razpravo smo avtorji skušali torej prikazati manj znane in celo nepoznane vidike izvolitve dr. Alojzija Juvana v župana Maribora, najpomembnejše korake mariborskega mestnega sveta v času Juvanovega prvega županskega mandata ter vpliv svetovne gospodarske krize na urbano-gradbeno, gospodarsko, socialno in kulturno podobo Maribora.

BIOGRAFSKA ZABELEŽKA ALOJZIJA JUVANA

Dr. Alojzij Juvan se je rodil 13. junija 1886 na Vačah pri Litiji v revni družini gruntarja Antona Juvana in njegove žene Katarine (roj. Klinc). S pomočjo štipendije iz sklada, ki ga je ustanovil njegov rojak z Vač znani tržaško-koprski škof Matevž Ravnikar, je v Ljubljani obiskoval gimnazijo, nato pa na Dunaju in v Gradcu študiral pravo. V študentskih letih je bil aktiven član slovenskih katoliških akademskih društev Zarja v Gradcu in Danica na Dunaju. Kot zarjan se je postal tudi politično aktiven in je leta 1910 pomagal pomembnemu katoliškemu politiku Franju Žebotu pri občinskih volitvah v Šentilju, ki so potekale v znamenju glasnih slovensko-nemških napetosti. V vlogi političnega agitatorja je pripomogel k zmagi slovenske stranke, ta zmaga pa je imela kasneje pomemben vpliv pri določitvi tega dela severne državne meje po koncu prve svetovne vojne. Med opravljanjem rigorozov je Juvan deloval kot odvetniški pripravnik v Ljubljani pri znanem slovenskem odvetniku in politiku dr. Ivanu Vencajzu, po njegovi smrti avgusta 1913 pa je prišel v Maribor kot odvetniški pripravnik v pisarno kasnejšega mariborskega župana dr. Josipa Leskovarja. Promoviran je bil julija 1914 (Fras, 2013, 16–24).

Med prvo svetovno vojno je kot častnik na balkanskem bojišču padel v italijansko ujetništvo, od koder se je vrnil spomladi 1919. V Mariboru je odprl samostojno odvetniško pisarno in kmalu postal zastopnik številnih pomembnih podjetij. Bil je član številnih društev, med drugim tudi predsednik in ustanovitelj Slovenskega pevskega društva Maribor. Kmalu po unastanku Kraljevine SHS se je kot pripadnik političnega tabora dr. Antona Korošca aktivno vključil v politično življenje, najprej kot govornik na javnih političnih shodih Slovenske kmetске zveze, leta 1920 je bil kandidat Slovenske kmetске zveze za volitve v Ustavodajno skupščino Kraljevine SHS, aprila 1921 pa je na volilni listi Slovenske ljudske stranke (SLS) prvič nastopil na mariborskih občinskih volitvah, vendar ni bil izvoljen v občinski svet. Na naslednjih občinskih volitvah septembra 1924, na katerih je bil za župana izvoljen dr. Josip Leskovar, je Juvan v vlogi predsednika mariborske mestne organizacije SLS prvič dobil mandat mestnega svetnika, ki ga je

zasedal vse do naslednjih volitev decembra 1927, ko je bil izvoljen za župana (Fras, 2013, 25–29, 32–42, 46–53).

Funkcijo mariborskega župana je opravljal dva mandata. Prvič od januarja 1928 do novembra 1931, drugič pa od septembra 1935 do aprila 1941. V času njegovega županovanja so bili realizirani številni projekti. Zgrajena je bila Vurnikova delavska kolonija, dosežena komunalna regulacija, tlakovanje cest in ulic, postavitve rejele radijske postaje na Teznu, ukinitve starega mestnega pokopališča ob Strossmayerjevi ulici, preureditev pokopališča na Pobrežju itd. V času Juvanovega drugega mandata je bil v mestnem gradu odprt Pokrajinski muzej. Z začetkom druge svetovne vojne je bil Juvan iz javnega življenja za zmeraj izrinjen. Vojno je, kot številni drugi Mariborčani, preživel v izgnanstvu v Srbiji. Zatem se je vrnil v Maribor in spet odprl advokaturu, a so mu jo kmalu odvzeli. Čez nekaj časa je našel zaposlitev na matičnem uradu mestnega ljudskega odbora v Mariboru. Umrl je v anonimnosti 19. aprila 1960 (Fras, 2011).

ZGODOVINSKE OKOLIŠČINE TER NAJPOMEMBNEJŠI KORAKI MARIBORSKEGA MESTNEGA SVETA V ČASU PRVEGA ŽUPANSKEGA MANDATA DR. ALOJZIJA JUVANA

Dr. Alojzij Juvan je bil prvič izvoljen za župana Maribora 14. januarja 1928,² v nemirnem času, ki je bil za prvo jugoslovansko državo v marsičem prelomen. Desetletje trajajoč narodnopolitičen boj avtonomistično-federalističnih zahtev Slovencev in drugih nesrbskih narodov proti centralizmu in velikosrbski politiki je v času Juvanovega prvega županskega mandata dosegel vrelišče (Gostenčnik, 2017, 989–1018). Streljanju v beograjski skupščini,³ do katerega je prišlo le pol leta po Juvanovi izvolitvi, je 6. januarja 1929 sledila uvedba diktature s strani kralja Aleksandra Karađorđevića (Tomasic, 1940, 582). Ta je ne samo končala spor med razdrtima strujama v državi v prid velikosrbskega hegemonizma, ampak je v sklopu drugih pomembnih političnih sprememb tudi prekinila uspešno uveljavljanje oblastnih samouprav, ki so začele delovati šele v začetku leta 1927, kar je neposredno prizadelo tudi mariborski mestni svet⁴, ki je bil razpuščen (Stiplovšek, 2000, 9; Perovšek, 2005, 180–188).

Takratni veliki⁵ župan za mariborsko oblast dr. Franc Schaubach je na podlagi *Zakona o izpremembi zakonov o občinah in oblastnih samoupravah* (Fras, 2013, 94) 8. januarja 1929 za župana ponovno imenoval Alojzija Juvana, svoje nekdanje mesta pa so dobili nazaj tudi preostali člani prejšnjega občinskega sveta (Gostenčnik, 2017, 992–995). Imenovani so bili tudi novi člani mestnega sveta, in sicer: dr. Anton Jerovšek, dr. Josip

2 PAM-0005, 163, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1928, Zapisnik o izvolitvi župana, podžupana in štirih mestnih svetnikov dne 14. januar 1928, 3.

3 Nova doba, 20. 6. 1928: Streljanje v Narodni skupščini, 1.

4 PAM-0005, 163, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1929, Zapisnik I. redne seje dne 31. januarja 1929, 2.

5 Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev je bila med letoma 1922 in 1929 upravno razdeljena na 33 oblasti, katerim so načelovali »veliki župani«.

Leskovar, Lothar Mülleisen, Fran Bureš ter Alojz Koechler.⁶ Novi podžupan je postal dr. Franjo Lipold.⁷

Župan Juvan in mariborski mestni svetniki so se takoj po normalizaciji razmer in vzpostavitvi nove (stare) mestne uprave lotili pereče stanovanjske stiske, ki je v Mariboru postala še posebej izrazita konec dvajsetih let 20. stoletja.⁸ Leta 1929 nastala svetovna gospodarska kriza (Perkins, 2008) je med letoma 1930 in 1931 stanovanjsko stisko v Mariboru še poslabšala, zato je bila vselej na dnevnem redu sej mariborskega občinskega sveta.⁹ Vplivi zloma newyorške borze so se kazali tudi na mariborskem gospodarstvu, ki je, izvzemši tekstilne industrije, močno nazadovalo (Leskovec, 1991b, 363).

Med pomembnejše korake mestnega vodstva v tem obdobju štejemo urejanje zasilnih bivališč za najrevnejše meščane ter njim bolj prijaznih najemnih, velikodušno karitativno dejavnost, izgradnjo številnih objektov, med drugim t. i. delavske stanovanjske (Mestne oz. Vurnikove) kolonije v Magdalenskem predmestju, carinarnice v Einspielerjevi ulici, carinske in kolodvorske pošte na Aleksandrovi cesti, letno kopališče Mariborski otok,¹⁰ športni stadion ŠK Železničar ob Tržaški cesti, urejeno pa bilo tudi novo cerkveno pokopališče na Pobrežju. V času Juvanovega prvega županskega mandata so bili postavljeni tudi načrti za novo šolo v Magdalenskem predmestju, pohorsko vzpenjačo ter celo mariborsko letališče (Fras, 2013, 54–55, 57–59, 60–64, 107, 75–81). Spremembe v urbano-gradbeni podobi Maribora je spremljala tudi elektrifikacija mesta in okoliških občin (Leskovec, 1991a, 293).

Tudi Juvanov prvi županski mandat so zaznamovala tudi trenja s predstavniki mariborskih Nemcev v mestni upravi. V enem takšnih konfliktov je župan mariborskemu občinskemu svetniku in predstavniku nemške manjšine Juliju Pfrimerju prepovedal rabo nemškega jezika na sejah, pri čemer ga je podprlo tudi upravno sodišče v Mariboru.¹¹ Ta dogodek je podrobneje analiziran v poglavju o kulturi.

Nova jugoslovanska država je bila od jeseni leta 1929 naprej razdeljena na 9 banovin in posebno beograjsko upravno področje (Seton-Watson, 1932, 23). Dr. Alojzija Juvana je 30. novembra 1931 ban nove Dravske banovine dr. Drago Marušič razrešil s položaja

6 PAM-0005, 139, Sestava občinske sveta od 6. januarja 1929 do 27. septembra 1935, dopis 165/1, 8. januar 1929.

7 PAM-0005, 163, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1929, Zapisnik I. redne seje dne 31. januarja 1929, 2.

8 PAM-0005, 163, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1928, Zapisnik I. redne seje dne 10. februarja 1928. Podrobneje o razmerah v Mariboru v obdobju med obema vojnama glej Gostenčnik, 2016; 2017; Jenuš, 2017; Antoličič, 2017; Potočnik, 2017a; Potočnik, 2017b.

9 S stanovanjsko problematiko se je dotični mestni občinski svet ukvarjal že na samem začetku mandata. Tako je npr. na zaprti seji mestnega občinskega sveta 15. marca 1928 občinski svetnik NRS Janko Tavčar prišel do tragičnega zaključka, da bo po prvem maju tistega leta na območju Maribora najmanj 120 brezdomskih družin (PAM-0005, 163, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1928, Zapisnik o tajni seji II. redne seje dne 15. marca 1928, 3).

10 Župan dr. Juvan ga je slovesno odprl *»ob sodelovanju dveh godb in športnih plavačev«* 15. junija 1930 (Jutro, 15. 6. 1930: Iz Maribora: Otvoritev kopališča, 4; Slovenec, 28. 6. 1930: Z otvoritve mariborskega kopališča, 3).

11 PAM-0005, 139, Sestava občinskega sveta od 6. januarja 1929 do 27. septembra 1935, dopis št. 395 (razsodba in priloženi dopisi).

mariborskega župana, potem ko je na državni ravni Slovenska ljudska stranka (SLS) zaradi nestrinjanja z novo ustavo prestopila v opozicijski tabor. Politični katolicizem je s tem izgubil na vplivu tudi na državni ravni (Leskovec, 1991a, 293). Ob Juvanu so bili razrešeni tudi trije mestni in enajst občinskih svetnikov. V Mariboru kot tudi na ravni Dravske banovine so se na oblast zavihтели liberalci. Novi mariborski župan je postal dotedanji podžupan dr. Franjo Lipold.¹²

VOLILNI LETI 1927 IN 1928

Mariborske občinske volitve konec leta 1927 so potekale v senci zmagoslavja Slovenske ljudske stranke¹³ nad drugimi strankami na volitvah v ljubljansko in mariborsko oblastno skupščino 23. januarja istega leta. V mariborsko oblastno skupščino so bili izvoljeni poslanci devetih različnih političnih strank,¹⁴ toda poslanci SLS so imeli s poslancema Narodno radikalne stranke (NRS) in poslancem Hrvaške pučke stranke (HPS) absolutno večino (68,75 %) (Stiplovšek, 2000, 106–107). Svoj dominanten položaj je SLS na Slovenskem še dodatno utrdila 1. februarja, ko je vstopila v šesto vlado Nikole Uzunovića (Stiplovšek, 2000, 115).

Na mariborskih občinskih volitvah, ki so bile razpisane za 18. december 1927, je bilo torej za pričakovati podoben uspeh SLS. Zgodilo se je ravno to: SLS je prejela 1.858 glasov, na drugem mestu je bila Socialistična stranka Jugoslavije (SSJ) s 1.713 glasovi, tretja Samostojna demokratska stranka (SDS) z 881 glasovi, sledile so »lista domače (nemške) stranke« s 736 glasovi, NRS z 234 glasovi, Neodvisna obrtniška lista s 190 glasovi, Narodna socialistična stranka s 172 glasovi, na zadnjem mestu pa je pristala lista Delavsko-kmečkega republikanskega bloka – prejela je 146 glasov. Skupno se je volitev udeležilo 5930 (5931¹⁵) volilnih upravičencev.¹⁶

Preračunano na 41 prostih mandatnih mest v novem občinskem svetu je SLS prejela 14 mandatov, drugi so bili socialisti z 12 mandati, kot tretji so s 6 mandati prag sveta prestopili »demokrati«, na četrtem mestu je bila nemška manjšina s petimi mandati, preostale politične stranke in liste pa so prejele vsaka po en mandat.¹⁷ Mestni svetniki so postali: 1) SLS: Dr. Josip Leskovar, dr. Anton Jerovšek, dr. Franjo Žebot, Franjo Hohnjec, Vid Murko, dr. Alojzij Juvan, Igancij Ozvatič, Jože Stabej, Henrik Saboty, Miha Lahovič, Henrik Senekovič, Franc Hrastelj, Lambert Aljančič ter Anton Golež; 2) SSJ: Viktor Eržen, Viktor Grčar, Andrej Bahun, Josip Ošlak, Ivan Krajnik, Ivan Favaj, Ivan Majer, Josip

12 PAM-0005, 164, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1931, Zapisnik o izredni seji mestnega obč. sveta mariborskega dne 5. 12. 1931, 201–203.

13 Podrobneje o vzrokih za zmago SLS glej Vidovič Miklavčič, 1994, 36–37.

14 Slovenec, 24. 1. 1927: Triumf Slovenske ljudske stranke na celi črti. Strahovit poraz vseh nasprotnikov, 1; Slovenec, 24. 1. 1927: Izid v mariborski oblasti: SLS 42, SDS 6, NRS 2, Radič 10, Socialisti 3, SKS 1, Slovenec, 2; Jutro, 24. 1. 1927: Izidi v mariborski oblasti, 1.

15 Marburger Zeitung navaja (20. 12. 1927: Der neue Gemeinderat, 3) enega volilnega upravičenca več kot Slovenec.

16 Slovenec, 20. 12. 1927: Maribor je glasoval za delo in poštenost, 1.

17 Slovenec, 20. 12. 1927: Nov občinski svet, 1.

Petejan, Alojzij Čeh, Matija Jurak, Adolf Jelen ter Karel Jekl; 3) SDS: dr. Zmagoslav Kac, Vilko Weixl, Franjo Bureš, dr. Franjo Lipold, dr. Pavel Strmšek ter Ivan Kejžar; 4) »lista domače (nemške) stranke«: dr. Lothar Mühleisen, Julij Pfrimer, Ivan Sirak, Karl Robaus in dr. Karl Kieser; 7) 5) NRS: Janko Tavčar; 6) lista Delavsko-kmečkega republikanskega bloka: Andrej Čanžek; 7) Narodna socialistična stranka: Rudolf Tumpej; 8) Neodvisna obrtniška lista; Štefan Dolček.¹⁸

Občinskim volitvam so sledile volitve za župana mesta Maribor. Mestni magistrat jih je 11. januarja 1928 z razglasom št. 34.207/27 razpisal skupaj z volitvami za podžupana ter 4 mestne svetnike; izbran je bil 14. januar.¹⁹ Dan poprej so imeli pri SLS zbor zaupnikov; razpravljali so o njihovi izbiri za kandidata za župana. Dotedanji župan dr. Josip Leskovar, ki je leta 1927 postal tudi predsednik oblastne skupščine in oblastnega odbora mariborske oblasti, se je odpovedal ponovni kandidaturi za župana. V isti sapi je zato predlagal kot županskega kandidata svojega nekdanjega odvetniškega pripravnika dr. Alojzija Juvana. Tako Juvan sam kot preostali zaupniki so Leskovarjev predlog sprejeli (Fras, 2013, 52).

Voliti novega župana so imeli pravico vsi občinski svetniki. Na dan volitev jih je bilo navzočih 40. Za predsednika volilne komisije je bil izbran Ivan Širak, medtem ko sta Franjo Žebot in Josip Ošlak sprejela funkciji overiteljev. Za izvolitev novega župana je bil potreben le en krog: dr. Juvan je prejel 25 glasov od 40, medtem ko jih je njegov protikandidat iz vrst SSJ Viktor Eržen prejel 13 (2 glasovnici sta bili prazni). Novoizvoljeni župan dr. Juvan je takoj po razglasitvi rezultatov izjavil, da odločitev sprejme.²⁰

Izvolitvi²¹ dr. Alojzija Juvana za novega župana Maribora so sledile volitve za novega podžupana. Za mesto podžupana sta se potegovala kandidat SDS dr. Franjo Lipold in »socialist« Ivan Krajnik. Zmagal je prvi. Od skupno 40 glasov jih je prejel 23, medtem ko jih je njegov protikandidat prejel 13 (4 lističi so se izkazali za prazne).²²

Zadnje v vrsti volitev so bile na dnevnem redu volitve štirih novih mestnih svetnikov, pri katerih so bili po prvem krogu izvoljeni dr. Josip Leskovar in dr. Anton Jerovšek iz vrst SLS ter Franjo Bureš kot predstavnik SDS. Predsednik volilne komisije Širak je nato odredil drugi krog volitev, po katerem je bil za četrtega mestnega svetnika izbran predstavnik nemške manjšine dr. Lothar Mühleisen. Vsi štirje novoizvoljeni mestni svetniki so svojo funkcijo sprejeli (za Mühleisna je to storil njegov strankarski kolega dr. Karol Kieser).²³

Slavnostni zapisregi novoizvoljenih župana in podžupana sta se zrecitali 6. februarja na mariborskem mestnem magistratu, ob navzočnosti velikega župana dr. Schaubacha. Ob tej priložnosti je Juvan – zdaj že v vlogi župana – povedal naslednje:

18 Slovenec, 20. 12. 1927: Nov občinski svet, 1.

19 PAM-0005, 163, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1928, Zapisnik spisan dne 14. januarja 1928 v smislu 51. zakona o volitvi v občinska zastopstva v Sloveniji v posvetovalnici mestnega magistrata povodom volitve župana, podžupana in 4 mestnih svetnikov, razpisano z razglasom mestnega magistrata z dne 11. 1. 1928 št. 34.207/27, 1.

20 Prav tam, 2–3.

21 Marburger Zeitung, 17. 1. 1928: Dr. Alois Juvan – Bürgermeister von Maribor, 3.

22 Prav tam, 3.

23 Prav tam, 4–5.

*Gospod veliki župan! Prisrčna zahvala za Vaše prijazne besede, ki ste jih naslovili na mojo osebo in na občinski svet. Izjavljam, da se popolnoma zavedam prisege, ki sem jo danes položil. Zagotavljam, da bodem zastavil vse svoje moči v dobrobit mesta Maribora in da bodem prisego zvesto in pošteno držal, ne samo po besedi, ampak tudi po duhu [...].*²⁴

Juvanova zaobljuba je bila spričo takratnih socialnih razmer v mestu praktično še isti dan postavljena na preizkušnjo.

MARIBORSKO GOSPODARSTVO V PRIMEŽU VELIKE GOSPODARSKE KRIZE

Gospodarski vzpon Maribora, ki ima svoje začetke v sredini 19. stoletja, je bil po koncu prve svetovne vojne s presekanjem do takrat glavne prometne žile Dunaj-Maribor-Ljubljana-Trst sicer okrnjen, toda mesto je s svojo obmejno lego v najbolj razvitem delu prve jugoslovanske države kljub temu še naprej privabljalo tuj kapital (predvsem avstrijski in češkoslovaški) (Počivavšek, 2010, 300). Mestu je služilo tudi protekcionistično okolje nove države, ki je spremenila relativne cene v korist industrije. Zaradi tega in ob velikem notranjem trgu je v Mariboru v drugi polovici 20. let prišlo do podvojitve industrijskih zmogljivosti (Lazarevič, 2009, 56–82).

V obravnavanem obdobju je Maribor s svojimi 33.149 prebivalci²⁵ veljal za izrazito industrijsko in trgovsko mesto, ki je poleg tujega kapitala privabljal tudi na stotine novih delavcev. Ti so že konec 20. let povzročili silovito stanovanjsko stisko; temu vprašanju smo namenili več prostora v nadaljevanju. Tudi ob izbruhu svetovne gospodarske krize leta 1929, ki je slovensko etnično ozemlje doletela leto kasneje, je Maribor obdržal status ob Ljubljani najpomembnejšega slovenskega industrijskega središča (Lazarevič, 1997, 62–63).

Graf zaposlitvene strukture Maribora v Juvanovem času kaže, da sta največ zaposlitvenih možnosti nudili industrija in obrt:

Mariborska industrijska dejavnost je bila zgoščena na treh področjih, v bližini treh železniških postaj: ob glavnem kolodvoru v Melju in Orešju, na Teznem ter ob koroškem kolodvoru (Pirkovič-Kocbek, 1982, 11). Prevladovali so veliki industrijski obrati z več kapitala ter večjim številom delavcev, kot jih je bilo v Ljubljani (Lazarevič, 2010, 27).

Za dobrobit mestnega proračuna, ki je bil v letih krize močno okrnjen, je mestni občinski svet 3. oktobra leta 1930 sprejel sklep o implementaciji novega davka na blagovni promet.²⁶

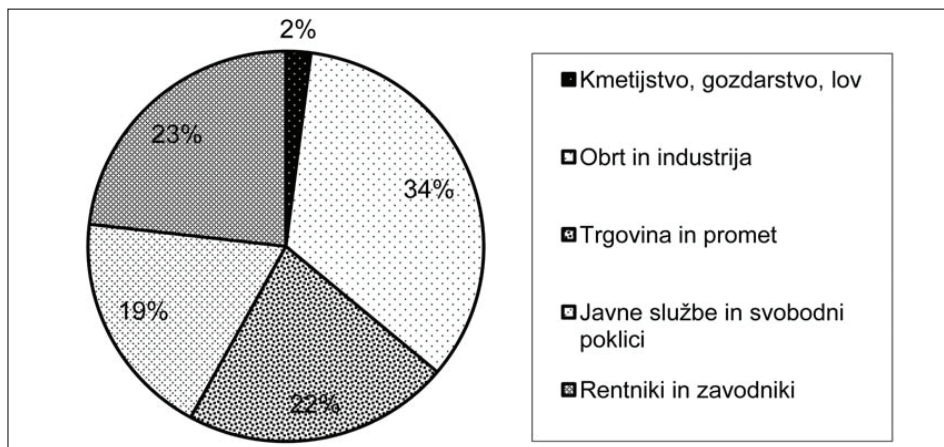
Navkljub gospodarski krizi se je v Juvanovem času tekstilna industrija še okrepila.²⁷ Zgodovinar Antoša Leskovec ugotavlja, da se je ustanavljanje novih tekstilnih tovarn v Mariboru nadaljevalo skoraj brez prestanka do konca 30. let, torej tudi v času, ko je bil

24 PAM-0005, 163, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1928, Zapisnik sestavljen na mestnem magistratu mariborskem ob priliki zaprisege župana in podžupana dne 6. 2. 1928, 3.

25 Podatek velja za leto 1931.

26 Mariborer Zeitung, 5. 10. 1930: Die neue Städtische Wareneinführsteuer, 4.

27 Podrobneje specifično o porastu tekstilne industrije v Mariboru glej Kresal, 1976.

Graf 1: Zaposlitvena struktura mariborskega prebivalstva leta 1931 (Počivavšek, 2010, 300).

preostanek industrije skupaj z obrtjo, trgovino in drugimi panogami v krizi (1930–1934)²⁸ (Leskovec, 1991b, 364).

Med največja mariborska industrijska podjetja, ki so nastala v času Juvanovega prvega mandata, prištevamo konglomeratsko podjetje Mariborčana Josipa Hutterja, ustanovljeno leta 1926, ki je začelo obrat s tovarno hlačevine, nato pa postavilo še tkalnico klotov (1929).²⁹ Na Jezdarski ulici je leta 1927 Čeh Ivan Braun bivšo konjeniško vojašnico preobrazil v tekstilno tovarno. Leta 1931 pa je k upravi tovarne pristopil še tekstilni tovarnar Avgust Ehrlich, ki je kasneje prevzel celotno podjetje. Ivan Braun je izstopil iz družbe (Kresal, 2010, 268). V času Juvanovega mandata je delovala še tovarna za svilo in trakove, ki je začela obratovati že leta 1923, v Maribor pa se je iz Ljubljane sedež podjetja preselil leta 1931. Veliki tovarni tekstila v tistem času sta bili še podjetji Loeb et Schonsky v Melju ter Zelenka et Co. v Linhartovi ulici. Prva se je kasneje preimenovala v Mariborsko tekstilno tvornico, kjer je bilo leta 1930 zaposlenih ok. 450 delavcev, v varaždinski tovarni, ki je bila tkalnica podjetja, pa še dodatnih 200 ljudi. Podjetje Zelenka et Co. je leta 1928 spremenilo vodstvo, saj je izstopil družabnik Ervin Zelenka, vendar jo je leta 1938 kupila švicarska družba Suitex, ki je vse stroje in predilnice prodala naprej, v Mariboru pa je ostala zgolj tkalnica. V 20. letih je Maribor na Teznu že dobil novo tekstilno tovarno, ki jo je ustanovila delniška družba Jugoslovensko Zerković. To podjetje

²⁸ V letih krize se je v mariborskem Mestnem svetu o gospodarstvu razpravljalo praktično vsako redno sejo. O njih je redno poročal tudi Mariborer Zeitung. Ena takšnih sej je bila tudi z dne 27. novembra 1930, na kateri so po poročanju časnika razpravljali o mestnem proračunu za prihodnje leto (Mariborer Zeitung, 29. 11. 1930: Der Gemeindevoranschlag, 4.).

²⁹ Med letoma 1933 in 1939 je Hutterjevo podjetje odprlo še predilnico, tovarno sukanca in svile (Leskovec, 1991b, 364).

se leta 1929 preimenuje v podjetje Teksta, kjer so tkali vrvice, trakove, čipke. 1939 je bilo v tem podjetju zaposleni 200 delavcev. Poleg prej omenjenega Josipa Hutterja je za veliko podjetniško osebnost veljal tudi Marko Rosner, ki je v meljski industrijski coni postavil nove tovarne, npr. tovarno, ki je izdelovala tiskano bombažno in svileno blago, podjetje Marko Rosner, tekstilna industrija Maribor, ki ga je ustanovil s sodelovanjem dunajskega trgovca Wernerja Baaderja, ki je dopolnila tekstilni program prej omenjenega podjetja. Ustanavljati pa so se začeli tudi manjši obrati v mestu in okolici, pri čemer je značilno, da gre v večini za obrate zaključnih stopenj tekstilne panoge, predvsem za konfekcijo. Največja taka konfekcija je bila v Križevem dvoru na Ruški cesti. Leta 1931 je začela delovati tudi Mehanična tkalnica in barvarna Čehoslovaka Stanka Brena na Studencih. V tovarni so izdelovali predvsem blago za ženske obleke, zaposlenih pa je imela okoli 50 delavcev. Prav tako je na območju Studencev delovala še ročna tkalnica Čeha Jana Barte, kjer je bilo manj zaposlenih, izdelovali pa so frotirno tkanino. Dejstvo je, da je bilo v Mariboru v tem času največ tekstilnih podjetij v Sloveniji znotraj takratnih jugoslovanskih meja, posledično je bilo v tej industriji zaposlenih tudi največ delavcev (Leskovec, 1991b, 364–368).

SOCIALNE RAZMERE V MARIBORU MED LETOMA 1928–1931

Stanovanjska stiska

Juванov čas njegovega prvega mandata je veliki meri zaznamovala gradnja novih objektov zaradi stanovanjske stiske, ki se je pojavila predvsem zaradi t. i. »bega možganov« ter industrializacije mesta, ki je v center in okolico privabila res veliko novih stanovalcev. Mestno prebivalstvo se je med letoma 1880 in 1931, če v obzir vzamemo tudi dogodke prve svetovne vojne, povečalo za kar 93,3 %, prebivalstvo Teznega pa celo za 643,3 %, visok porast je bil tudi Studencev za 292 %, Pobrežja za 421 %, in Radvanja za 167 % (Melik, 1957, 76). Maribor je torej po zaključku prve svetovne vojne res doživel demografski pretres, saj se je s tem spremenila tudi nacionalna struktura in s tem tudi gospodarska moč in vpliv (Ferlež, 2014, 437). Število prebivalcev se je iz trideset tisoč prebivalcev iz leta 1921 povečalo na trintrideset tisoč v letu 1931 (Ferlež, 2002, 98). Večina je bila delavcev, ki so izvirali iz mariborske okolice, bivali pa so največkrat na Studencih, Pobrežju ter Magdalenskem predmestju. Zaradi tako velikega preseljevanja ljudi s podeželja v mesto ter mestno obrobje so na območju Studencev ter Tabora do leta 1930 nastala obsežna stanovanjska območja enodružinskih hiš, levi breg mesta pa je začel pridobivati podoba meščanske četrti (Pak & Drozg, 1994, 45–57). Pravzaprav so bili uradni prostori in stanovanja ena največjih težav v Mariboru tistega časa, saj jih je kar naprej primanjkovalo (Berberih-Slana, 2006, 431). Nižji in srednji sloji prebivalca so si začeli celo postavljati lastne hišice, kjer je bila cena zemljišč nižja, gradili pa so brez regulacijskih načrtov. Vendar pa je stanovanj v Mariboru predvsem za nižje sloje nenehno primanjkovalo. Še posebej problematičen je bil čas velike gospodarske krize, ko velikoštevilčne družine niso zmogle plačevati najemnin ali najeti stanovanja (Leskovec, 1991a, 296).

Mestna občina je temu problemu namenjala precejšnjo pozornost, saj so se dnevno ukvarjali s prošnjami socialno-politične narave. Prav v prošnjah se vidi, v kakšni bedi, ki je bila posledica katastrof prve svetovne vojne, gospodarske krize ter slabih letin, so mnogi meščani takrat živeli (Gostenčnik, 2016, 631). Dr. Alojzij Juvan je problematiko poskušal reševati takoj, ko je nastopil s prvim županskim mandatom, reševal pa jo je precej uspešno. Na prvi seji mariborskega občinskega sveta, 10. februarja 1928, je, čeprav zadeva niti ni bila na dnevnem redu, predlagal³⁰ izgradnjo delavske kolonije v Magdalenskem predmestju³¹ za delavce Okrožnega urada za zavarovanje delavcev, ki je bila prvi primer vrstne gradnje na mariborskem področju.³² Po prvih načrtih arhitekta Ivana Vurnika (1884–1971),³³ po katerem je Vurnikova delavska kolonija tudi dobila ime, naj bi obsegala 75 enodružinskih hiš, vendar je občinski svet 21. junija 1928 zaradi velikega zanimanja za načrtovane hiše sklenil, da se število hiš podvoji. V ta namen je občinski svet najel posojilo petih milijonov dinarjev, rok za dokončanje vseh hiš pa se je postavil na 15. december 1928.³⁴ Na koncu je bilo skupaj zgrajenih 147 enodružinskih hiš. Šlo je za najimenoitnejšo delavsko kolonijo, kjer so lahko živeli delavci z dolgoročnim odplačevanjem (25 let) na obroke v višini polovične najemnine za enaka stanovanja na primer v najemnih hišah. V bližini te kolonije pa je občina zgradila še stavbe s približno 130 najemnimi stanovanji ter v sklopu stanovanjske gradbene akcije še stanovanja za 121 siromašnih družin, ki so se lahko naselile po deložacijah v barakah in vagonih v takratni Danjkovi ulici (Leskovec, 1991a, 296). Te kolonije so se nahajale v kareju med Fochevo, Metelkovo, Delavsko in Koseskega ulico ter Betnavsko cesto. Naselje so leta 1929 povečali še za 4 osem-stanovanjske hiše in leta 1933 še za 4 enake hiše na Metelkovi in Delavski ulici (Curk, 1991, 549).

Med letoma 1929 do 1930 so hkrati nastale še naslednje stavbe: večstanovanjski vili v Gregorčičevi in Prežihovi ulici, sanatorij dr. Mirka Černiča na Tyrševi, štirinadstropna stanovanjska hiša na vogalu Strossmayerjeve in Gregorčičeve ulice ter poslopje okrožnega urada za zavarovanje delavcev v Ulici talcev.

S prvim majem 1928 je prenehala veljati tudi stanovanjska zaščita najemnikov, zato je občina želela še pospešiti gradnjo zasilnih stanovanj. Tako so le ta zgradili v nekdanjih konjušnicah bivše vojašnice v Jezdarski ulici, v nekdanji Dravski vojašnici na Vojašniškem trgu, v baraki pri Kasarni vojvode Mišiča idr. (Fras, 2013, 55–56). Občinski svet je leta 1928 sprejemal tudi sklepe o gradnji barak z zasilnimi stanovanji v Jadranski

30 Predlog je bil podan tudi s strani Juvanovega predhodnika, župana Josipa Leskovarja. Ministrstvo za socialno politiko je namreč že v času njegovega županovanja obljubilo brezobrestni kredit, če bo občina hkrati prispevala isti znesek (dva milijona dinarjev) (PAM-005, 163, Zapisnik o I. redni seji mestnega občinskega sveta mariborskega dne 10. 2. 1928, št. 3260/28, 14; Fras, 2013, 54).

31 Magdalensko predmestje je danes mestna četrt Tabor.

32 PAM-0005, 163, Zapisnik o I. redni seji mestnega občinskega sveta mariborskega dne 10. 2. 1928, št. 3260/28, 14.

33 Ivan Vurnik je bil prvi, ki se je pričel načrtno ukvarjati s študijem temeljnega problema pionirske dobe funkcionalizma – z vprašanjem množične stanovanjske gradnje in s tako imenovanim stanovanjskim minimumom (Pivkovič-Kocbek, 1982, 13).

34 PAM-0005, 163, Zapisniki sej mariborskega občinskega sveta v letu 1928, Zapisnik o VI. redni seji mestnega občinskega sveta mariborskega dne 21. 6. 1928, 3.

ulici, v ulici Kraljeviča Marka ter sklenil, da bodo najeli novo posojilo za nadaljnjo gradnjo zasilnih stanovanj.³⁵ Hkrati je mestna občina, da bi podprla zasebno stavbno gibanje, 15. marca 1928 sprejela tudi sklep, da se za vse novozgrajene stanovanjske zgradbe, ki so imele uporabno dovoljenje v letu 1927, ali 1928 oprosti plačevanje občinskih davkov gostaščine, vodarine in kanalščine.³⁶ Na tak način in s sofinanciranjem gradnje novih stavbnih zemljišč za socialno šibke in delavske razrede je mestni svet z županom dr. Alojzijem Juvanom na čelu uspešno reševal stanovanjsko stisko.

Brezposelnost in karitativna dejavnost

Velika gospodarska kriza oz. velika depresija, ki je svet udarila leta 1929, je posledice pustila tudi v Mariboru, predvsem v socialni stiski. V Mariboru je socialno-politične zadeve vodil socialno-politični urad, ki je bil organ občinskega sveta. Urad je predpisal pravilnik socialno-politične uprave, ki je bil sprejet že pod županovanjem Juvanovega predhodnika dr. Josipom Leskovarjem.³⁷ Za ubožne in brezposelne na robu preživetja se je v času Juvanovega prvega mandata županovanja razvila tudi karitativna dejavnost. Mariborska mestna občina je jeseni 1931 na sestanku zastopnikov dobrodelnih društev in mestnih ustanov ustanovila zimsko pomoč pod imenom *Pomožna akcija za siromašne sloje mesta Maribor*.³⁸ Oktobra 1932 so sprejeli svoj pravilnik in določili odbor Pomožne akcije. Glavni odbor je imel tudi v mestnih okrajih svoj pododbor, ki je na terenu ugotavljal kakšne so socialne razmere v določenem okraju ter v kakšni obliki je pomoč potrebna. Osrednji odbor je nato potrebnim dajal nakazila za živila, kurjavo itd. Pomoč je bila deljena pod strogim nadzorom. Cilj Pomožne akcije je bil pridobiti prostovoljne prispevke za blažitev socialne stiske revnih slojev. Za pomoč so se obrnili direktno na meščane, denarna sredstva so skušali pridobiti tudi z dobrodelnimi prireditvami, zbirali pa so tudi oblačila in obutev. Za pomoč so prosili tudi podjetja, ki so se obvezala k denarni pomoči.³⁹ Pomožna akcija je hkrati financirala tudi javna dela, kjer so zaposlovali brezposelne osebe. Taka dejanja je močno podpiral tudi Juvan, ki je vsakemu darovalcu, ki je akciji namenil večja sredstva, napisal zahvalno pismo ter ga pozval tudi k nadaljnjemu dobrodelstvu. S podjetji, ki so darovala pomoč, se je župan osebno dogovarjal in pogovarjal, tisti, ki so prispevali zelo veliko, pa so bili deležni tudi javne zahvale v

35 PAM-0005, 163, Zapisnik o VIII. redni seji mestnega občinskega sveta mariborskega dne 20. 9. 1928, 21–25; PAM-0005, 164, Zapisnik o IV. Redni seji mestnega občinskega sveta mariborskega dne 5. avgusta 1930, 3–4 in Zapisnik o II. redni seji mestnega občinskega sveta mariborskega dne 23. aprila 1931, 15.

36 PAM-0005, 163, Zapisniki sej mariborskega občinskega sveta v letu 1928, Zapisnik o II. redni seji mestnega občinskega sveta mariborskega dne 15. 3. 1928, 5–18 in Zapisnik o V. redni seji mestnega občinskega sveta mariborskega dne 25. 5. 1928, 14–18.

37 PAM-0005, 139/16, Josip Leskovar, Pravilnik socialno-politične uprave mariborske mestne občine, 12. 5. 1925.

38 Mariborski večernik Jutra, 22. 12. 1931: Pomožna akcija za siromašne sloje mesta Maribora, 2; Mariborski večernik Jutra, 11. 1. 1932: Dva večera za Pomožno akcijo, 2; Mariborski večernik Jutra, 2. 5. 1932: Lepi uspehi Pomožne akcije, 2; Mariborski večernik Jutra, 28. 10. 1932: Obnovitev Pomožne akcije, 3.

39 PAM-0005, 139/20, Mestni občinski svet, Pravilnik Pomožne akcije za siromašne sloje mesta Maribor, 10. 11. 1932.

časopisu. Med darovalci so se takrat znašli npr. Rotary klub, elektrarna Fala, Mestna hranilnica in druge (Fras, 2013, 85–86).

Mariborska mestna občina se pomoči, ki je zadevala brezposelne, lotila tudi v okviru *Pravilnika za podpiranje brezposelnih*, ki je bil sicer sprejet že leta 1926. 11. decembra 1930 pa se je zavezala, da bo delavcem, ki bodo postali nesposobni za delo, njihovim vdovam ali sirotam, ponudila denarno podporo ter zdravniško pomoč in hrano v mestni ljudski kuhinji.⁴⁰ Pravico do podpore so imeli delavci, ki je v službi delal nepretrgoma več let in če je bila njegova nesposobnost za delo ugotovljena s strani dveh zdravnikov.⁴¹

Leta 1931 ob koncu prvega Juvanovega mandata se je zaradi gospodarske krize močno poznala stagnacija industrije, predvsem kovinsko, usnjarsko in tekstilno. S stagnacijo je tudi naraščalo število brezposelnih.⁴² Novembra 1931 je bilo v Mariboru že 1000 brezposelnih. Ker je bil skoraj vsaj trideseti prebivalec brez zaslužka, je bil njihov obstoj odvisen zgolj od pomoči, ki jo je nudila skupnost.⁴³

GRADBENI DOSEŽKI V MARIBORU V ČASU PRVEGA JUVANOVEGA MANDATA

Na splošno so v dobi med obema vojnama v Mariboru nakazane gospodarske, družbene in kulturne razmere vodile k živahni gradbeni dejavnosti. Ob že omenjeni stanovanjski gradnji, je v mesto prodrla novejša, modernejša arhitektura (Pivkovič-Kocbek, 1982, 12, 17). V času prvega Juvanovega mandata se je uresničilo veliko gradbenih načrtov, po katerih je danes Maribor tudi znan, med drugim na primer mariborsko kopališče Mariborski otok, pohorska vzpenjača in širitev pobeškega pokopališča (Fras, 2013, 60–64, 68–73, 75–81). Dr. Alojzij Juvan je v svoji zaprisegi za novega župana namreč obljubil, da bo nadaljeval z izpolnjevanjem programa prejšnjega občinskega sveta, če bo finančno stanje to le dopuščalo, saj je bilo mesto v zelo slabem stanju, občina pa je imela kar 30 milijonov dolga (Berberih-Slana, 2006, 440–441). Do leta 1931 je področje gradbeništva urejal t. i. Stavbni red za Štajersko, leta 1931 pa je prišlo do novega gradbenega zakona, ki je urejal predpise za gradnjo v mestih in trgih, na vasi, gradnjo industrijskih in rudarskih naselij, kopališč in zdravilišč ter klimatskih in turističnih krajev (Semelič Rajh, Oman & Mlinarič, 2012, 47).

Že 10. februarja 1928 je novi občinski svet na Juvanov predlog sprejel tudi sklep o gradnji nove carinarnice v Einspielerjevi ulici, ki naj bo gotova 15. decembra 1931 ter nove carinske in kolodvorske pošte na Aleksandrovi cesti, ki so jo začeli graditi v jeseni leta 1931.⁴⁴ Ob industrializaciji mesta se je močno povečal tudi promet, predvsem čez mariborski Državni most. Zato je občinski svet sklenil gradnjo novega mostu čez reko

40 Mariborski večernik Jutra, 15. 11. 1930: Socijalno skrbstvo mariborske obiline, 3.

41 PAM-0005, 139/18, Mestni občinski svet, Pravilnik o podpiranju onemoglih mestnih delavcev, njihovih vdov in sirot, 11. 12. 1930.

42 Slovenec, 15. 3. 1931: Mrtve delovne sile, 6.

43 Slovenec, 5. 11. 1931: V Mariboru 1000 brezposelnih, 3.

44 PAM-0005, 163, Zapisnik o I. redni seji mestnega občinskega sveta mariborskega dne 10. 2. 1928, št. 3260/28; 7–9; Zapisniki sej mariborskega občinskega sveta v letu 1931, Zapisnik o izredni seji mariborskega občinskega sveta dne 17. septembra 1931, 2–4.

Dravo, in sicer v Meljskem predmestju,⁴⁵ vendar so se pogajanja o gradnji začela vršiti šele po letu 1937. V Kacijanarjevi ulici je mestna občina zgradila tudi večstanovanjsko hišo za šoferje podjetja Mestni avtobusni promet, s čimer je podprla javni promet.⁴⁶ V mestnem svetu so se leta 1928 začeli pogovarjati tudi o gradnji mariborskega letališča, za katerega je predlog oz. prošnjo podal mariborski Aeroklub Naša krila, ki je ponudil prispevati tudi del denarnih sredstev.⁴⁷ Vendar pa kljub resnim pogovorom o nakupu zemljišča za gradnjo letališča ter dogovorom o finančnih prispevkih v času prvega Juvanovega mandata še ni prišlo do gradnje. Modernizacija slovenskega cestnega omrežja je bila v tem času torej nuja. 7. maja 1930 se je župan Juvan udeležil tudi odmevnega posvetovanja izvedencev v zvezi s posodabljanjem slovenskih cest, med drugim tudi v Mariboru, kjer je predlagal, da je potrebno od države zahtevati del amortizacije, glavno breme financ za posodabljanje cest pa bo morala nositi Dravska banovina, saj občine tako velikih stroškov žal ne morejo kriti. Na koncu posveta so sklenili, da se mora ustanoviti poseben banovinski odbor, ki bo urejal program za izvedbo modernizacije cestnega omrežja v banovini. Alojzij Juvan je tudi postal načelnik novega cestnega odbora za Maribor.⁴⁸

Kaj hitro se je pojavila tudi potreba po novem mestnem kopališču, saj dravsko kopališče Käfer ni več dosegalo standardov. Mestna občina se je odločila kupiti Felberjev otok (imenovan po Andreju Felberju), kjer bi stalo novo dravsko kopališče, ki so ga dali v gradnjo Mestnemu gradbenemu uradu.⁴⁹ O načrtih za kopališče, ki bi ležalo na Felberjevem o toku, so v mestnem občinskem svetu diskutirali že 2. avgusta 1928,⁵⁰ medtem ko se 23. aprila 1930 v zapisnikih prvič pojavi ime Mariborski otok,⁵¹ slaba dva meseca kasneje, 15. junija pa je župan Juvan slovesno odprl novo kopališče na Mariborskem otoku, ki ga je po ocenah *Slovenskega gospodarja* Mariborska občina zgradila »z velikimi denarnimi žrtvami. To kopališče je eno najlepših in najmodernejše urejenih v državi.«⁵² V turistični sferi so se začeli tudi pogovori o gradnji pohorske vzpenjače, pri čemer je bilo govora o žični železnici, ki naj bi bila prva svoje vrste v Jugoslaviji. 28. novembra 1929 so ustanovili zadrugo Pohorska vzpenjača, predsednik katere je postal sam župan Alojzij Juvan in si je intenzivno prizadevala za izgradnjo vzpenjače in pridobitev finančnih

45 PAM-0005, 164, Zapisniki sej mariborskega občinskega sveta v letu 1931, Zapisnik IV. Redne seje mestnega občinskega sveta dne 13. avgusta 1931, 9–11.

46 PAM-0005, 163, Zapisniki sej mariborskega občinskega sveta v letu 1928, Zapisnik o II. redni seji mestnega občinskega sveta mariborskega, dne 25. 5. 1928, 9.

47 PAM-0005, 163, Zapisniki sej mariborskega občinskega sveta v letu 1928, Zapisnik o VII. redni seji mestnega občinskega sveta mariborskega dne 2. 8. 1928, 16–17 in Zapisnik o VIII. redni seji mestnega občinskega sveta mariborskega dne 20. 9. 1928, 32–33.

48 Slovenski gospodar, 7. 1. 1931: Načelniki in podnačelniki novih cestnih odborov, 1.

49 PAM-0005, 163, Zapisniki sej mariborskega občinskega sveta v letu 1928, Zapisnik o II. redni seji mestnega občinskega sveta mariborskega dne 15. 3. 1928, 21–22; PAM-0005, 163, Zapisniki sej mariborskega občinskega sveta v letu 1929, Zapisnik o nadaljevanju I. redne seje dne 7. februarja 1929, 17.

50 PAM-0005, 163, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1928, Zapisnik o VII. izredni seji mest. občinskega sveta mariborskega dne 2. avgusta 1928, 30–31.

51 PAM-0005, 164, Zapisniki sej mariborskega občinskega sveta v letu 1930, Zapisnik izredne seje mestnega občinskega sveta mariborskega dne 23. 4. 1930, 6.

52 Slovenski gospodar, 1. 6. 1931: Kopališče na Mariborskem otoku, 22.

sredstev zanjo. Kot veliko drugih projektov je bila tudi gradnja tega onemogočena zaradi izbruha velike gospodarske krize (Fras, 2011, 35)

Za tuje goste je bilo v času Juvanovega prvega mandata poskrbljeno tudi z gradnjo hotela Orel in restavracije Park ter kavarne Astoria, ki še danes služi kot eden izmed glavnih postojank mariborskega kulturno-družabnega življenja (Curk, 1991, 549–550).

Zaradi vse večjega števila prebivalcev se je pojavila tudi potreba po gradnji novih šol. Občina je v času Juvanovega prvega mandata nujno potrebovala deško meščansko in dekluško osnovno šolo v Magdalenskem predmestju. Pri gradnji meščanske šole je bila občini v veliko pomoč mariborska Mestna hranilnica, katere član je bil Juvan sam, saj je na predlog dr. Antona Jerovška, upravni odbor hranilnice za gradnjo šole sklenil darovati štiri milijone dinarjev.⁵³ Projekt gradnje šole je sicer zaradi prevelikih stroškov zastal, vendar se je nadaljeval v letu 1934. Občina je že leta 1928 začela s predlogi za ureditev mladinskega doma v Ljudskem vrtu, 6. oktobra 1929 pa je Juvan že slovesno odprl nov mladinski dom (Fras, 2013, 81), ki je imel dva oddelka: internat, kjer so skrbeli za sirote in zapuščene otroke, ter dnevno zavetišče, kjer so siromašni otroci imeli dnevno oskrbo in pouk.⁵⁴

KULTURNO UDEJSTVOVANJE MED LETOMA 1928 IN 1931

Kljub začetku velike gospodarske krize ter uvedbi Aleksandrove diktature in posledično socialni stiski pa kulturno udejstvovanje v času prvega Juvanovega mandata ni zamrlo. To se vidi že s samo gradnjo turističnih objektov, npr. kopališča Mariborski otok, pohorske vzpenjače ter hotelov v tem času ter z mnogimi kulturnimi prireditvami, ki jih je podpirala mariborska občina in se jih je mestni župan kakopak udeleževal.

Ena izmed takih je bila proslava ob deseti obletnice nastanka Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. 30. novembra 1928 je t. i. Prosvetna zveza imela občni zbor, kjer je njen predsednik dr. Hohnjec pripravil govor o pomenu narodne države, narodnosti ter o nalogah ljudske prosvete napram državi.⁵⁵ Naslednji dan, 1. decembra, pa so pripravili pozdravni večer v dvorani Zadržne gospodarske banke, ki so se ga je udeležil tudi župan Alojzij Juvan, ki se je v svojem govoru spominjal predvsem zaslug pogumnih mož, ki so se borili za severno mejo. Pravo slavlje pa se je začelo že zgodaj zjutraj naslednji dan, 2. decembra, ko so se na posameznih zbirališčih v Mariboru začeli zbirati množice, v največjem številu na Trgu svobode. V mestnem parku so odkrili tudi spomenik oz. spominski steber z velikim dvoglavim orlom, ki v krempljih drži razlomljeni meč. Od spomenika se je množični spreved, ki naj bi po ocenah *Slovenca* štel dobrih 25.000 ljudi, po mariborskih ulicah prestavil na Glavni trg. Množico je pozdravil tudi sam Rudolf Maister.⁵⁶

53 PAM-0005, 164, Zapisniki sej mariborskega občinskega sveta v letu 1931, Zapisnik izredne seji mestnega občinskega sveta mariborskega dne 17. 9. 1931, 4–5.

54 Slovenec, 31. 10. 1937: Mladinsko skrbstvo v Mariboru, 3.

55 Slovenski gospodar, 6. 12. 1928: Prosvetna zveza ob desetnici države, 1.

56 Slovenec, 3. 12. 1928: Proslava našega zedinjenja, 3.

Sl. 1: Spominski steber v mestnem parku (PAM, Zavod za urbanizem Maribor, Te 3-90).

Med drugimi se je župan Juvan udeležil tudi škofovskega posvečenja dr. Ivana Jožefa Tomažiča 1. avgusta 1928, odprl je proslavo ob 60-letnici slovenskega pravnika in skladatelja dr. Oskarja Deva, se udeležil zborovanja v Narodnem domu ob desetletnici slovenskega učiteljstva v Mariboru ter koncerta slovenskega pevskega zbora iz avstrijske Koroške v Unionski dvorani, kot glavni mestni funkcionar pa se je udeleževal tudi pogrebov za Maribor pomembnih osebnosti, npr. prosvetne delavke Marije Stanislav Voh, pravnika Hilarija Vodopivca, deželnosodnega svetnika Alojzija Lešnika idr., če naštejemo zgolj nekatere (Fras, 2013, 101–103).

Juvan je bil tudi častni predsednik slavnostnega zborovanja ob 25-letnici Zgodovinskega društva v Mariboru v Kazinski dvorani 3. septembra 1928. Šlo je za slavnostno proslavo, katere so se udeležili zastopniki akademij znanosti, univerz in muzejev z vse države. Juvan je v svojem pozdravnem govoru poudaril pomen Zgodovinskega društva za Maribor, slavnostni govornik in predsednik društva dr. Franc Kovačič pa je v slavnostnem govoru orisal tudi nastanek in delovanje Zgodovinskega in Muzejskega društva (Potočnik, 2003, 190).

Tudi župan Alojzij Juvan je imel, kot njegovi predhodniki na županskem mestu po prevratu težave z nemškimi mestnimi svetniki, ki so poskušali na sejah govoriti v nemškem jeziku. Na seji občinskega sveta 3. oktobra 1930 je dolgoletnemu mestnemu svetniku Julijusu Pfrimerju, ki je bil zastopnik mariborskih Nemcev, prepovedal uporabo nemškega jezika na sejah občinskega sveta. Proti tej odredbi se je Pfrimer sicer pritožil, vendar je župan Juvan na bansko upravo poslal pojasnilo, v katerem je pojasnil, da je zastopnik Pfrimer imel zgolj privilegij, da je kljub poslovnemu redu mesta, ki določa govor v slovenskem jeziku, še vedno govoril nemško ter da je temu po dvanajstih letih preprosto dovolj. Banska uprava kot tudi celjsko upravno sodišče sta Pfrimerjevo pritožbo zavrnili.⁵⁷

Družbenopolitične spremembe so namreč spremenila tudi narodnostna struktura prebivalstva. Upošteval se je kriterij maternega jezika, tako, da je bilo v mestu 73 % prebivalcev Slovencev in le 22 % Nemcev. Spremenila se je tudi družbena struktura mestnega prebivalstva, saj se je predvsem nemško prebivalstvo začelo izseljevati (Potočnik, 2006, 406).

Mariborski mestni svet je bil v času svetovne gospodarske krize poslušen tudi za potrebe kulturnih ustanov. Tako je na primer 28. marca leta 1930 mariborskemu gledališču pomagal s subvencijo v višini 30.000 dinarjev.⁵⁸

Dr. Alojzij Juvan se je torej kljub vse bolj naraščajoči gospodarski krizi odlično znašel predvsem v socialni in kulturni politiki, kar je zagotovo posledica tega, da se je tudi sam kulturno udeleževal (vodil je npr. pevski zbor). S svojo načelnostjo, dobrimi predlogi za različne projekte in doslednostjo je več kot dobro nadaljeval projekte, zadane že v času župana dr. Josipa Leskovarja, ter uspešno vodil mesto, kar je zagotovo pripomoglo tudi k pridobitvi drugega županskega mandata, ki ga je začel 27. septembra 1935.

SKLEP

Dr. Alojzij Juvan je bil torej prvič izvoljen za župana Maribora v nemirnem času, ki je bil za prvo jugoslovansko državo v marsičem prelomen. Desetletje trajajoč narodnopolitičen boj avtonomistično-federalističnih zahtev Slovencev in drugih nesrbskih narodov proti centralizmu in velikosrbski politiki je v času Juvanovega prvega županskega mandata dosegel vrelišče. Temu so sledili znani posegi s strani kralja Aleksandra Karađorđevića, kar je neposredno prizadelo tudi mariborski mestni svet, ki je bil razpuščen. Župan Juvan in mariborski mestni svetniki so se takoj po normalizaciji razmer in vzpostavitvi nove (stare) mestne uprave lotili pereče stanovanjske stiske, ki je v Mariboru postala še posebej izrazita s prihodom svetovne gospodarske krize v slovenski etnični prostor leta 1930. Kriza pa ni zadela zgolj najrevnejših prebivalcev mesta, temveč je vplivala na glavnino sprememb v mestni infrastrukturi, njenem gospodarstvu ter pronicala v vse plasti mestnega življenja. Postala je stalnica dnevnih redov rednih in tudi izrednih sej mariborskega mestnega sveta in kot taka skupni faktor za glavnino korakov mestne

57 PAM-0005, 139, Sestava občinskega sveta od 6. januarja 1929 do 27. septembra 1935.

58 Marburger Zeitung, 29. 3. 1930: Aus der Gemeindestube, 4.

oblasti. Ta se je pod Juvanovim vodstvom uspešno zoperstavila novonastalim razmeram z ureditvijo zasilnih bivališč za najrevnejše meščane ter njim bolj prijaznih najemnin ter velikodušno karitativno dejavnostjo. Juvanova administracija je poskrbela tudi za izgradnjo številnih drugih objektov, med drugim t. i. delavske stanovanjske (Mestne oz. Vurnikove) kolonije v Magdalenskem predmestju, carinarnice v Einspielerjevi ulici, carinske in kolodvorske pošte na Aleksandrovi cesti, urejeno pa je bilo tudi novo cerkveno pokopališče na Pobrežju. Uspešna alokacija denarja je omogočila tudi izgradnjo letnega kopališča Mariborski otok ter športnega stadiona ŠK Železničar ob Tržaški cesti. Kljub gospodarski krizi je omenjene spremembe v urbano-gradbeni podobi Maribora spremljala tudi elektrifikacija mesta in okoliških občin. Avtorji prispevka ugotavljamo, da je ob prehodu večine slovenskega etničnega ozemlja iz Avstro-Ogrske in Države SHS v jugoslovansko državo prav svetovna gospodarska kriza vplivala na oz. pogojevala spremembe in s tem torej izboljšave v predvsem urbano-gradbeni in socialni, gospodarski ter nenazadnje kulturni podobi Maribora. Dejstvo je, da se je Juvan kot župan tudi v tako nemirnih časih, ki jih je zaznamovala gospodarska in posledično socialna kriza, z naprednimi predlogi in ustreznimi rešitvami več kot znašel na položaju ter upravičil izvolitev za županovanje v drugem mandatu.

BETWEEN OPPORTUNITIES AND SHORTAGE: MARIBOR DURING DR. ALOJZIJ JUVAN'S FIRST TERM AS MAYOR, 1928–1931

David HAZEMALI

University in Maribor, Faculty of Arts, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenia

e-mail: david.hazemali1@um.si

Mateja Matjašič FRIS

University Medical Centre Maribor, Science and Research Department, Ljubljanska 5, 2000 Maribor, Slovenia

e-mail: mateja.fris@gmail.com

Ana ŠELA

University in Maribor, Faculty of Arts, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenia

e-mail: ana.sela3@gmail.com

Majda SCHMIDT KRAJNC

University in Maribor, Faculty of Arts, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenia

e-mail: majda.schmidt@um.si

SUMMARY

Dr. Alojzij Juvan was elected mayor of Maribor for the first time during a turbulent period, which was a turning point in many ways for the first Yugoslav state. The decade-long national-political struggle of the autonomist-federalist demands of Slovenians and other non-Serb peoples against centralism and the Greater Serbia politics reached the boiling point during Juvan's first term as mayor. This was followed by the well-known interventions by King Alexander Karadjordjevic, which directly affected also the Maribor City Council, which was disbanded. After the normalization of the situation and the establishment of a new (old) city administration, mayor Juvan and the city councillors of Maribor began to tackle the pressing housing problem, which became particularly pronounced in Maribor with the advent of the Great Depression, which reached the Slovenian ethnic territory in 1930. The crisis did not only hit the poorest inhabitants of the city, but influenced the bulk of the changes in the city infrastructure, its economy and penetrated into all layers of urban life. It became a constant of the agenda of regular and also extraordinary meetings of the Maribor City Council and as such a common factor for the main steps of the city authorities. Under Juvan's leadership, the latter successfully confronted the newly emerged situation with the arrangement of emergency housing for the poorest citizens, more friendly rentals, and generous charitable activity. The Juvan administration also took care of the construction of a number of other buildings, including the worker (Mestne or Vurnik's) colony in the Magdalena suburb, the customs office on Einspieler Street, the customs and postal station on Aleksander road, and a new church cemetery at Pobrežje was also arranged. Successful allocation of money also enabled the construction of the Mariborski otok annual swimming pool and the ŠK Železničar sports

stadium along the Tržaška road. Despite the economic crisis, the changes in the urban image of Maribor were accompanied by the continued electrification of the city and the surrounding municipalities. The authors of the article find that when the majority of the Slovene ethnic territory from Austria-Hungary and the state of SHS was transferred to the Yugoslav state, the global economic crisis was influenced, conditioned the changes and thereby the improvements in the mainly urban-construction and social, economic and, last but not least, the cultural image of Maribor. The authors, then, conclude that the Great Depression, in addition to the transition of the major part of the Slovenian ethnic territory from Austria-Hungary and the State of Slovenes, Croats and Serbs into the new, first Yugoslav state, affected or induced the bulk of the changes in the urban, economic, social, and cultural image of Maribor. It is a fact that even in such turbulent times, characterized by the economic and, consequently, also social crisis, mayor Juvan managed the City Municipality of Maribor with great success. He proposed the appropriate solutions to the city's problems and even took risks when needed. His actions helped him to solidify his position during his first term until his premature dismissal, and also justify his re-election for a second term in 1935.

Keywords: Maribor, dr. Alojzij Juvan, Great Depression, Maribor city council, economy, culture, social conditions, urban development

VIRI IN LITERATURA

Jutro. Ljubljana, 1920–1945.

Marburger/Mariborer Zeitung. Maribor, 1862–1945.

Nova doba. Celje, 1919–1941.

PAM-0005 – Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), Mestna občina Maribor 1528–1941 (fond 0005).

Slovenec. Ljubljana, 1873–1945.

Slovenski gospodar. Maribor, 1867–1941.

Antoličič, G. (2017): Dr. Vilko Pfeifer – prvi Slovenec na čelu mariborske občine po prevratu (1919–1920). *Studia Historica Slovenica*, 17, 3, 929–948.

Berberih-Slana, A. (2006): Uprava v Mariboru 1919–1929. *Studia Historica Slovenica*, 6, 2–3, 421–444.

Curk, J. (1991): Urbana in gradbena zgodovina Maribora. V: Curk, J., Hartman, B. & J. Koropec (ur.): *Maribor skozi stoletja, Razprave I.* Maribor, Obzorja, 511–564.

Ferlež, J. (2002): Prebivalstvo Maribora 1848–1991. *Studia Historica Slovenica*, 2, 1, 79–125.

Ferlež, J. (2014): Bivalni razpon Mariborčanov v obdobju med obema vojnama ali – Kje se umiješ, kam greš spat? *Studia Historica Slovenica*, 14, 2–3, 435–456.

Fras, M. (2011): Po sledih mariborskega župana dr. Alojzija Juvana. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 82 (47 Nova vrsta), 4, 9–86.

Fras, M. (2013): Mariborski župan dr. Alojzij Juvan in njegov čas. Maribor, EPOS.

Gostenčnik, N. (2016): Socialne razmere v Mariboru med letoma 1929 in 1935. *Studia Historica Slovenica*, 16, 3, 629–662.

Jenuš, G. (2017): „Ljubi Bog, kako varovati, česar ni; saj vendar pri vseh koncih in krajih sili v Mariboru slovenski značaj na dan!“ Johann Schmiderer – zadnji mariborski župan avstrijske dobe. *Studia Historica Slovenica*, 17, 3, 901–928.

Kresal, F. (1976): Tekstilna industrija v Sloveniji. Ljubljana, Borec.

Kresal, F. (2010): Mariborska tekstilna industrija 1922–1992 – vzpon in zaton. V: Oset, Ž., Berberih Slana, A. & Ž. Lazarevič (ur.): *Mesto in gospodarstvo: mariborsko gospodarstvo v 20. stoletju.* Maribor, Inštitut za novejšo zgodovino, Muzej narodne osvoboditve Maribor, 257–287.

Lazarevič, Ž. (1997): Slovensko gospodarstvo v prvi Jugoslaviji: korak k industrijski družbi. Ljubljana, Modrijan.

Lazarevič, Ž. (2009): Plasti prostora in časa: iz gospodarske zgodovine Slovenije prve polovice 20. stoletja. Ljubljana, Inštitut za novejšo zgodovino.

Lazarevič, Ž. (2010): Maribor v slovenskem prostoru (skica dolgoročnih gospodarskih razmerij). V: Oset, Ž., Berberih Slana, A. & Ž. Lazarevič (ur.): *Mesto in gospodarstvo: mariborsko gospodarstvo v 20. stoletju.* Maribor, Inštitut za novejšo zgodovino, Muzej narodne osvoboditve Maribor 15–33.

Leskovec, A (1991a): Zgodovina uprave v Mariboru 1752–1941. V: Curk, J., Hartman, B. & J. Koropec (ur.): *Maribor skozi stoletja, Razprave I.* Maribor, Obzorja, 229–312.

- Leskovec, A. (1991b):** Razvoj gospodarstva v Mariboru 1752–1941. V: Curk, J., Hartman, B. & J. Koropec (ur.): Maribor skozi stoletja, Razprave I. Maribor, Obzorja, 313–414.
- Melik, A. (1957):** Štajerska s Prekmurjem in Mežiško dolino. Ljubljana, Slovenska matica.
- Pak, M. & V. Drozg (1994):** Zgradba mesta Maribor. V: Leib, J. & M. Pak (ur.): Maribor-Marburg, prispevki h geografiji prijateljskih mest v Sloveniji in Nemčiji. Maribor, Pedagoška fakulteta Univerze v Mariboru.
- Perkins, J. (2008):** The Great Depression Revisited. *Australian Quarterly*, 80, 5, 4–5.
- Perovšek, J. (2005):** Nekdanja samostojna demokratska stranka in nacionalno vprašanje v letih 1929–1931. V: Nečak, D. (ur.): Stiplovškov zbornik. Ljubljana, Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 179–188.
- Pirkovič-Kocebek, J. (1982):** Izgradnja sodobnega Maribora. Mariborska arhitektura in urbanizem med 1918 in 1976. Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Partizanska knjiga.
- Počivavšek, M. (2010):** Vloga Maribora v slovenski trgovini pred drugo svetovno vojno. V: Oset, Ž., Berberih Slana, A. & Ž. Lazarevič (ur.): Mesto in gospodarstvo. Mariborsko gospodarstvo v 20. stoletju. Ljubljana, Inštitut za novejšo zgodovino, Muzej narodne osvoboditve Maribor, 289–325.
- Potočnik, D. (2003):** Kulturno dogajanje v Mariboru v letih 1918–1941. Maribor, Litera.
- Potočnik, D. (2006):** Maribor med leti 1918–1941. *Studia Historica Slovenica*, 6, 2–3, 403–420.
- Potočnik, D. (2017a):** Vladni komisar Ivan Poljanec (1921). *Studia Historica Slovenica*, 17, 3, 949–960.
- Potočnik, D. (2017b):** Mariborski župan Viktor Grčar (1921–1924). *Studia Historica Slovenica*, 17, 3, 961–988.
- Semelič Rajh, Z., Oman, Ž. & L. Mlinarič (2012):** Maribor: Mesto, hiše, ljudje; Stavbna zgodovina starega mestnega jedra med sredino 18. stoletja in letom 1941. Maribor, Pokrajinski arhiv Maribor.
- Seton-Watson, R. W. (1932):** The Yugoslav Dictatorship. *International Affairs*, 11, 1, 22–39.
- Stiplovšek, M. (2000):** Slovenski parlamentarizem 1927–1929. Avtonomistična prizadevanja skupščin ljubljanske in mariborske oblasti za ekonomsko-socialni in prosvetno-kulturni razvoj Slovenije ter za udejanjenje parlamentarizma. Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Tomasic, D. (1940):** Constitutional Changes in Yugoslavia. *Political Science Quarterly*, 55, 4, 582–593.
- Vidovič Miklavčič, A. (1994):** Mladina med nacionalizmom in katolicizmom. Pregled razvoja in dejavnosti mladinskih organizacij, društev in gibanj v liberalno-unitarnem in katoliškem taboru v letih 1929–1941 v jugoslovanskem delu Slovenije. Ljubljana, Študentska organizacija Univerze.